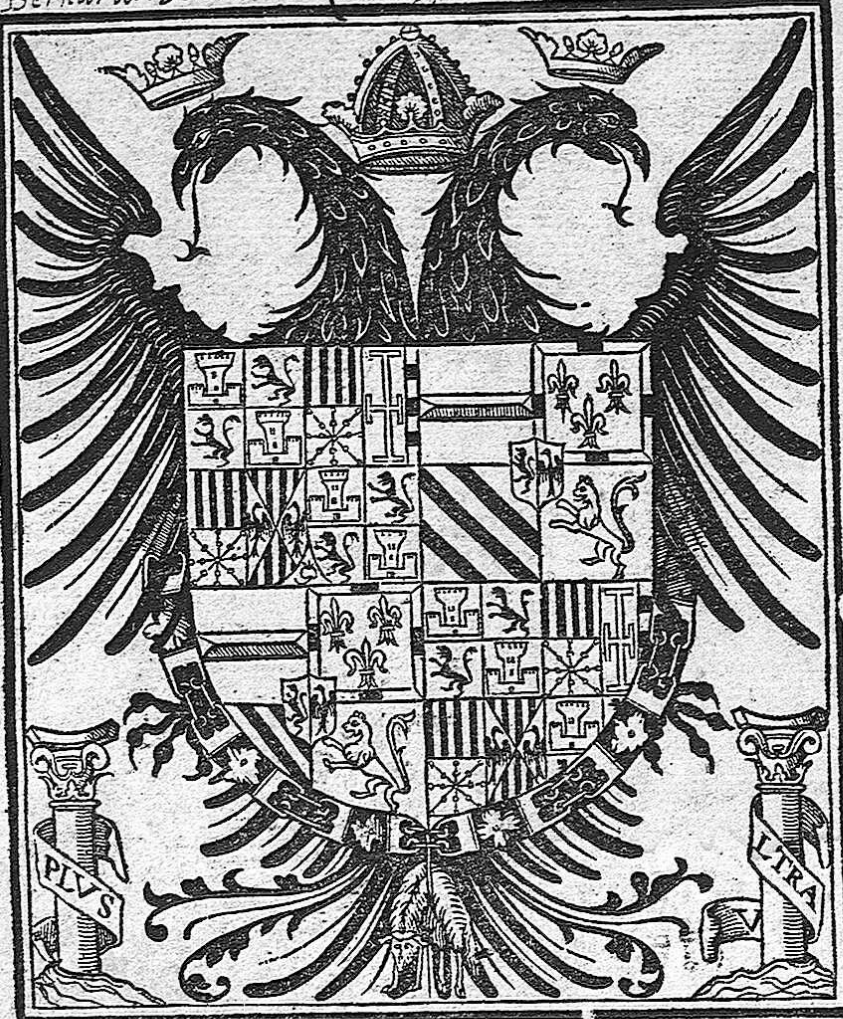

Bernardo Aldrete (anónimo de Colombia)

HABES IN HOC VOLVGINE AMICE LECTOR.

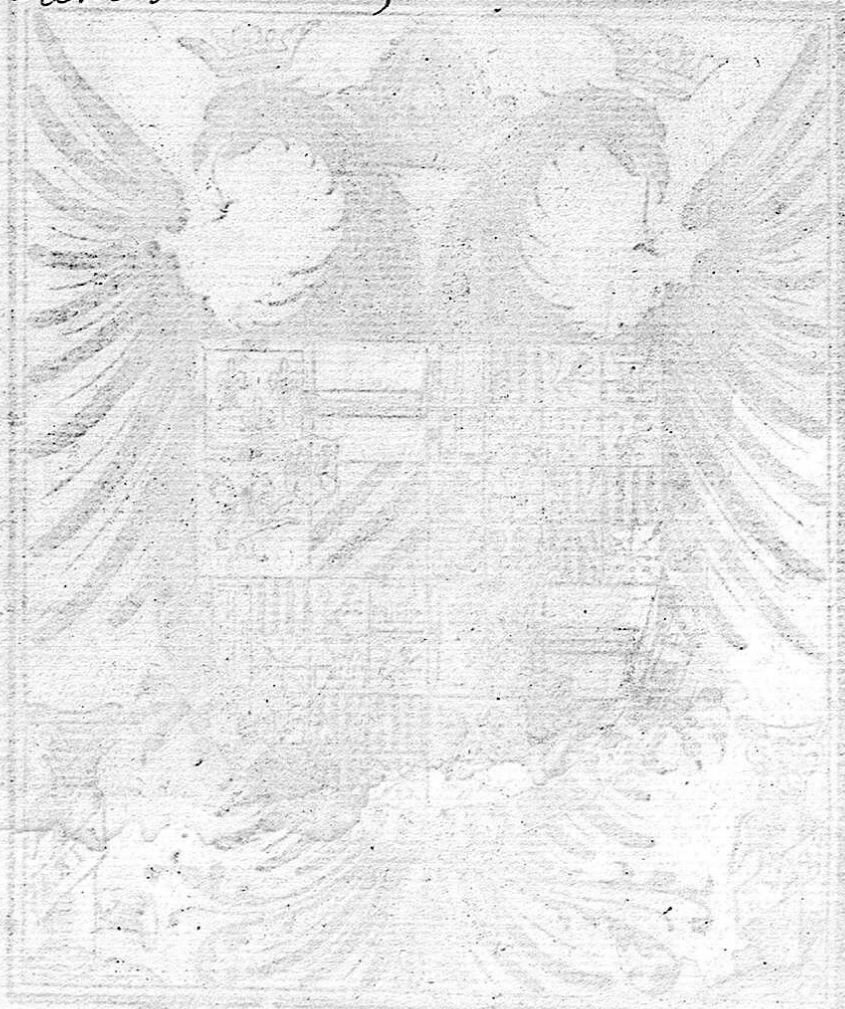
ÆLII ANTONII
NEBRISSENSIS RERVM A FERNANDO
& Elifabe Hispaniarũ foelicissimis Regibus gestarũ Decades duas.
Necnō belli Nauariensis libros duos. Annexa insuper Archiepi
RODERICI Chronica, alijsq; historijs antehac non excussis.

CVM IMPERIALI PRIVILEGIO.

Nequis aliter...

ANNO. M. D. XLV.

Del Con^{vo} de los Descalvos Carmelitas de Cordoba.

ANTONIO
HERNANDEZ
DE
CORDOBA

PHILIPPO AVGVSTO

HISPANIARVM PRINCIPI CAROLI

Cæsaris Quinti filio Xanthus Nebriffensis. S.

TSI CATHOLICORVM REGVM
historiam a patre meo conscriptam, multorum etiam
efflagitationibus reluctatus, hæcenus typis excudere di-
stuleram, tamen cum nullum commodius tempus, nul-
laque felicior occasio ad id exequendum se offerre posset,
quam quod te Principe, tuis auspicijs, tuoque nomine
in lucem ederetur, non amplius cunctandum existima-
ui, quin quod alijs optatissimum & parenti meo maxi-
me honorificum videbatur, tuo nomini sacratum emit-
terem. Neque vero Celsitudini tuæ magis consenta-

neum quicquam esse duxerim, quam si librum hunc, quo Proauorum tuorum mo-
numenta velut in sacrario reposita continentur, tuendum fouendumque suscipias,
certe Proavis ipsis tuis nihil gratius, quam si identidem & euoluas, & legas. Etenim
si Reges ipsos & Principes (dum a negotiorum tumultu vacare datur) interim phi-
losophari non dedecet, imo hæc etiam res eorum dignitatem maxime commendat,
profecto partem illam, quæ in gestis fortium virorum narrandis versatur, quam hi-
storiam dicimus, Principum eruditioni vtiliorem, & reliquæ philosophiæ antepo-
nendam esse, plærique sapientes censuerunt. Quis enim dubitat ad res optimas exe-
quendas, vehementius exemplis quam rationibus animum excitari? Quod si vi-
rorum illustrium res fortiter gestæ legentem vel incendunt, vel confirmant, quan-
to Celsitudinis tuæ animus ad ea legenda, quæ maiores tui cum tanta vniuersi or-
bis Christiani admiratione fecerunt, alacrior est futurus? Nullum tibi melius, nul-
lum efficacius exemplar ob oculos proponi, nullum vehementius classicum canere
poterit ad animum excitandum, quam rerum a Proavis tuis gestarum vel lectio, vel
recordatio. Fecerunt illi quidem, vt posteris suis regnorum hereditatem cum mul-
tarum urbium, & prouinciarum (quas ab hostium tyrannide vindicarunt) accessio-
ne propagarent, vt pacatam rempublicam optimis & institutis & legibus ornatam
relinquerent, illud tamen Celsitudini tuæ & felicius & gloriosius existimandum est,
si cum regnorum successione, virtutem quoque, qua hæc omnia effecerunt, quasi he-
reditario iure possessam retineas. Quorum si vitam & acta consideres, ampliorem
tibi ad imitandum virtutum congeriem quam ad imperandum regnorum ditionem
relictam inuenies. In quo enim Regum sic pariter viguisse admirabimur, in nego-
ciorum difficultate constantiam, in rerum angustia magnanimitatem, in necessitate
consilium, in dubijs prudentiam, in aduersis fortitudinem, in prosperis modestiam,
in prælijs industriam, in victoria clementiam, in pace æquitatem, in omnibus de-
nique inuictum animum? Adde etiam illud quo ceteris omnibus prestiterunt, quod
eximiam fortitudinem cum egregia pietate copularunt. Nulla enim vnquam bella
susceperunt, in quibus non magis reipublice utilitati, atq; Christianæ religionis, cuius
amantissimi obseruantissimique fuerunt, decori, quam suis priuatis commodis con-
suluisse visi sunt. Et ego quidem hæc breuiter non perstrinxisse, in tantorum Re-
gum commendatione non potui, vt animo meo morem gererem, cui diutius in eo

to cor al or ma

rum laudibus immorari iucundius foret. Tantorum igitur Principum res gestas, Pater meus ipsius Fernandi iussu & autoritate dum litteris mandare vellet, perpetuam seriem a princio regni ad exitum vsq; vitæ contexere, per temporis breuitatem non potuit. Extremo enim fere tempore Fernandi Regis, quo bellum Nauarriense coeptum est, historiam scribere aggressus, quæ deinceps gesta sunt, continuo ductu absoluit, reliqua autem dum a principio repetere, & cum his coniungere festinaret, morte preuentus imperfēcta & aliquot locis interrupta reliquit. Quæ ego nō aliunde supplere aut refarcire ausus sum, sed eo modo, quo ab eo scripta inueni, edenda curauī. Atque vt iusti voluminis modus impleretur, libros duos, quorum alter autorem suum præfert, alter ignorat, quod germanæ materiæ, nimirum Hispaniæ historiæ essent, adiunxi. Accipe igitur Princeps Auguste tuorum Proauorum historiam, & offerentis animum in primis intuere, quorum enim gesta non sine suauitate maxima ab omnibus audiuntur, hæc patris mei scriptis contenta, dum tui nominis autoritate præmuniuntur, & auidius multo legentur, & cum honore maximo, quem a te maioribus tuis deferri par est, exhibunt in lucem. Vale. Ex officina nostra literaria apud inclytam Granatam. Anno millesimo quingentesimo quadraagesimo quinto, calendis Decembris.

AD PHILIPPVM HISPANIA- rum Principem carmen.

Philippenon uno quidem, sed omnibus
Per digne regnis, qui fit, ut
Obluione liuella Hispanorum honos
Impune carpatur latens
Et nocte longa huc usq; pressus lumine
Caruerit: an quod defuit
Nostris sua olim laus, uel ampli nominis
Celebritas an quod mari,
Terræq; non res gesserint perennibus
Chartis reponendas? nihil
Tale obstat, ut ne addamur astris ex polo.

Nam siue laude uirum,
Seu Marte prospero uetusta secula
Certent, feremus protinus
Primas, nec ulla gloriæ amplitudine
Cedemus externis locis.
Sed quando scriptorum elegantium manu,
Vatumq; caruimus sonis,
Taciturnitas nostris meritis diu obstitit:
Idem superba Romuli
Factura proli, ni, quod egisset, modo
Chartæ fideles proderent.

IN NEBRISSENSIS LAudem.

Rertulit & multos æstus, & frigora multa,
Abstiniuit somno sæpe, ciboq; libens,
Conderet vt mira nobis has Antonius arte,
Fernandi historias Elisabethque simul.

Quam natura negat, certam post funera vitam,
Credidit eterno nomine posse dari.

Et tu hunc miraris tantos subiisse labores?

Fecit id optatæ posteritatis amor.

ÆLII ANTONII NEBRIS
SENSIS EX GRAMMATICO ET RHETO.

re Historiographi Regij ad Clariss. Hispaniarū atq; vtriusq;

Siciliæ insularumq; maris nostri moderatorem

Ferdinandum diuinitio in scribenda

historia incipitur.

NON POSSVM NON MAGNIFACE-
re tuum de me iudicium clarissime Princeps, quod ex tanta
doctrissimorum virorum copia, qui per omne ditionis tuæ
imperium diffusi sunt, me potissimum delegeris, cui immor-
talia tua gesta latino sermone describenda mādares. Vereor
tamen, ne hoc tuo delectu habendo tale aliquid tibi euenerit:
quale Alexandro Macedonum Regi. Ille nāq; vt scis, post
superatam omnē Asiam & Aegyptū magni cognomē ade-
ptus edicto publice vetuit, ne quisq; ex coloribus imaginem suam pingeret, nisi Apel-
les. Nemo ex typis æream duceret, nisi Lysippus. Nemo in anulorum vsus gemmis
inscalperet, nisi Pyrgoteles: cum essent illi tres quisq; in sua arte eminentissimus. Hoc
nimirum famigeratus ille vir faciebat sapientissime, ne quisquā opifex artis imperitia
quicquam ex vera facie deprauaret. Quod si fuisset Alexander tam solers in nominā
dis autoribus, qui literis mandarent res ab eo gestas & victorias, quibus totum prope
orbem terrarum illustrauit, quam fuit in deligendis artificibus, qui lineamenta & cor-
poris ductus effingerent, nihil profecto in tanto Principe desideraretur, quod ad sum-
mam hominis conditionem pertineret. Sed quando ita fit, vt nihil vnquam natura
omni ex parte absoluerit (tanquam cæteris non sit habitura, si vni cuncta concesserit)
ille, cui neq; ingeniū, neq; doctrina, sed neq; rerū vsus defuit in cunctis artibus, q̄ sunt
homine libero dignę, vna tantū in re legitur fuisse deceptus. Ex tāta nāq; poetarum, hi-
storiorum, oratorumq; copia, quibus tunc abundabat Græcia, vnū Choerilum dele-
git, qui res a se gestas carmine describeret, cum esset omnīū sui tēporis poeta ineptissi-
mus, inuitans etiā illum pposita laboris mercede p singulis versibus aureo Philippo
magni pōderis moneta, quā pater Philippus percuti iusserat. Hęc sunt a me clarissime
Rex tā multis repetita, nō quo velim me Apelli cōparare ad depingēdos fortunæ tuę
successus incredibiles, non Lysippo ad experimēdas ingenij tui dotes innumeras, nō
Pyrgoteli ad scalpēdas figēdasq; posteritatis memoriæ animi tui virtutes. Nō cōme-
moro nūc illas, q̄ sub fortunę dominio posite sunt, potētia, victoria, felicitas, in quibus
nemo te fuit superior. Nō illas, q̄ sunt hominis p̄prię, qua homo est, tēperantia, forti-
tudo, māsuetudo, liberalitas, comitas, in quibus etiā priuatos excellis. Sed illas, quę sunt
Regum proprię, magnificentia, magnitudo animi, clemētia, iustitia, seueritas, grauitas,
in cunctos mortales beneficentia, rerum omnīū sub fortuna positarum contemptus.
Quod vero celsitudo tua me præ cæteris delegerit, cuius humeris tantam rerū molem
imponeres, non deerunt, qui existiment, te nō minori fuisse in errore, quam fuerit Ale-
xander, cum nemo sit, qui non iudicet me multo esse Choerilo inferiorem, quippe qui
fuerit posteritatis iudicio poeta non contēendus. Sed Alexandrum in tanta doctissi-
morum virorum multitudine, qui tempestate illa floruerunt, non delegisse optimum,
quis nō possit iure reprehēdere? Tu vero Princeps inuictissime, quos habebas One-
sicritos, quos Callisthenes, quos Clitarchos, quos Aristobulos, quos Ptolemęos, quos
alios complures viros eruditissimos itineris tui comites: vt in deligendo historiogra-

Alexander

Apelles.
Lysippus
Pyrgoteles.

Choerilus

Onesicri-
tus.
Clitarchus.
Aristobu-
lus.
Ptolemæus

DIVINATIO

pho nō facilis esset ista deliberatio. Sed quod apud nos huiusmodi viri non facile resperiuntur, in Italiā puto eundum fuit, vt Angelus Politianus, vt Picus Mirandula, vt Hermolaus Barbarus, aut ex ijs, qui supsunt, vt Antonius Flaminus, vt Aldus Romanus inde accisceretur. Nō tamē opinor satis tuto peregrinis hoībus historiē fides cōcrederetur, Italis maxime nullius rei magis q̄ gloriē auaris. Inuidēt nobis laudem, indignantur quod illis imperitemus, coniurarunt inter se oēs odisse peregrinos, nosq̄ Barbaros opicosq̄ vocātes infami appellatione fœdāt. Quodq̄ M. C. ad filium de Græcis scribēs, possumus & nos de Italis dicere, quādocūq̄ gēs ista nobis lras dabit, oīa corrūpet. An qui latinæ linguæ alterū lumē Quintilianū, qui Silium Italicum, quos Hispanos fuisse constat, qui alios cōplures, nō veriti legem Fanniā de plagiarijs extorquere conātur, pure ac sincere Hispanarū rerū historiā prosequetur? Quid? qd̄ res nostrę nō minus ignotę sunt illis, quā nobis Italicę, atq̄ vt est in adagio illo vulgari. Multo callidior est insipiēs domi suæ, quā sapiens alienæ. Sed esto æquo illis ac nobis res Hispaniæ sint notæ, vtri magis ex animo res ipsas scribēt, illi, qui simulatæ cuiusdā libertatis amore Regiū nomē odere, regumq̄ imperia detrectāt, an nos, q̄ sine Regibus degere nescimus, qui religiose Reges salutare cōsueuimus, de quorū salute nō minus quā de nostra solliciti sumus, quos nō minori obseruātia colimus, q̄ ducem suū apiculæ? Et quoniā, vt inquit poeta, vitijs nemo sine nascit, optimusq̄ ille est, qui minimis vrgetur, vter vitia mitiorē in partē nominabit, qui diligit, an qui negligit? Pater, qui strabonē filiū amat, p̄tum vocat, varum eū, qui sit vatiā siue compernis. Apelles, ille nūquā satis in arte pingēdi laudatus cū Antigoni Regis imaginē pingeret, qui altero lumine orbat⁹ erat, catagraphrā, id est, obliquā fecit, vt qd̄ corpori deerat, picturæ potius deesse videretur, tātumq̄ ab honestiori parte ostēdit, cum posset totā ostēdere. Erit itaq̄ historia tanquā pictura, pulchra extollet, turpia, si tolerabilia sunt, dissimulabit, si latere nō possunt, mitiori vocabulo nominabit, fallatq̄ potius vitiū specie virtutis & vmbra, quam is, qui sit fortis, a timido vocetur audax, ab audaci timidus. At qui dicet quispiā, prima historiæ virtus est, vt vera narret. Sit ita sane, sed si paululum est a veritate declinandū, q̄a nō est cuiusq̄ mediū assequi, tutius atq̄ magis ingenuū in fauorabiliore partē declinare. Quādo igitur ab Italiā his rationibus excludimur, forsā ex Pānonia, aut ex Germania, aut ex Gallia suppetias implorabim⁹? Quid? si apud nationes illas nō minus literatorū hominū penuria est, q̄ in Hispania? Quid igitur in tanta rerū difficultate faciendū fuit? Nimirū, vt si optimi nō possunt, eligātur tolerabiles aut minus mali. Hæc forsā causa te Princeps sapiētissime in mediocris lraturæ hoīem impegit. Qui si nō sumus ex prima classe, possumus tamē in secūda cēseri, & si nō possumus magnitudinē rerū gestarū stylo exæquare, at certe conabimur, vt imbecillitatē nostrā atq̄ ingenij paruitatē studio ac diligentia cōpēsemus. Et si latinas lras in Latio nō didicimus, nec in Sarmatia quidē, sed in Bætica, quæ, vt inquit Strabo, prima oīm Hispanorū se in Romanos rit⁹ & linguā trāsformauit. Et si Romanū sermonē Romæ nō didicimus, nec Lilybæi quidē, sed Bononiæ, vrbe scilicet oīm bonarū artiū altrice. Necq̄ adeo a musarū fonte aborrem⁹, vt nō simus corriuales Columellæ, Canio, Silio, Helnæ, duobus Senecis, vnicoq̄ Lucano, alijsq̄ poetis Cordubensibus, quis scribat Cicero pingue quiddā illos & peregrinū sonare. Quid? qd̄ his in reb⁹, q̄s scripturi sumus, aut ipsi interfui⁹, cū gererēt, aut ab ijs, q̄ interfuerūt accepim⁹? & q̄si diuinare fore, vt aliquando hanc operā nauaturus essem, ita oīa inquirebā, oīa explorabā, oīa notabam. Vale Princeps clemētissime, quo sospite nunq̄ res Hispana detrimentū patiet. Ex municipio Cōplutenſi ad idus Aprilis. Anno salutis Christianę, M. D. I X.

grosceos en
gablen -

Cato.

Quinti-
lianus.
Silius.

adagium.

Horatius.

Apelles.
Antigon⁹

turnio.
etq̄ bulus loq̄to
in gerosura. q̄uando

Horatius.

Strabo.

columella
Canio.
Silio.
Helna.

canca/oso

ÆLII ANTONII NEBRIS

SENSIS EX GRAMMATICO ET RHETORE

historiographi Regni ad beneuolum candidumque lectorē, ut Ferdinandi et

Elisabes Principū auspicijs præclare res gestas legat exhortatio.

VLLVM FVIT TEMPVS CANDIDE LE-
ctor, in quo res Hispanæ ab idoneis scriptoribus magis illu-
strari cuperēt, q̄ illud in quo nra resp. Ferdinādo & Elisabe
Principibus administrata est. Nunq̄ enim ad etatem nram
Hispania finitimis, nūq̄ lōginquis nationib⁹ arma circūtulit,
quin potius ediuerso semp̄ exterarū gentiū p̄da fuit. Atq̄ vt
a cataclysmo illo ingenti exordiamur, in q̄ tot⁹ orbis terrarū
aquis obrut⁹ est, ac p̄ter illas octo aīas, q̄s Iſræ sacre cōmemo-
rant, omne mortale genus intercidit. Iubal siue Tubal, nā de noīe inter autores nō satis Iubal.
cōstat, primus in Hispaniā venit missus a Noa, quē Berofus Chaldæus Ianū patrē in Berofus.
terp̄tat, sub quo diluuiēs illa fuit memorabilis. Is Iubal regnare orsus est in Hispania
anno post diluuiū circiter cētesimo quinquagesimo, ante salutē vero Christianā supra
bis millesimo cētesimo septuagesimo, regnauitq̄ annos centū qnquaginta quattuor, cu-
ius anno centesimo sextodecimo ipse Noa venit in Hispaniā, vbi duas vrbes condidit Noa.
Noelā & Noegā, priorē in Gallicia, q̄ ex noīe nurus suę Iapeti vxoris cognomiāuit,
alterā in Asturibus dictam ex noīe alterius suę nurus Chamī vxoris. Iubali successit
Iberus, ex cui⁹ noīe dicta putat Iberia atq̄ Iberus amnis. Cui rursus Iubalda, a q̄ mōs Iberus.
Iubeda cognōiatus, q̄ postea dictus est Aucēsis supra Burgos, xxx. millia passuū, in Iubalda.
quo sedē regni sui fixisse autor est Berofus. Atq̄ ita deiceps ex eadē familia Reges alij
successerūt, de quib⁹ aliubi differemus, & quo ordine apud Celtiberos rerū potiti sūt.
Curetes p̄terea Iouis educatores Gargoro Duce ex Creta ī Iberiā venere, q̄ Tartessio Curetes.
saltu occupato, iij. millibus passuū a Calpe Tartessi, q̄ postea cognōiata est Carteia,
regnauerūt, vnde totā puinciā moderati sunt. Eo in saltu bellū cōtra gigātes p̄ ea tēpo Gigantes.
ra gestū est, qd̄, quēadmodum poetæ dicūt, postea in Thessalia fuit finitū. Gargoro Gargorus
deinde successit Abydus ex filiā nepos, atq̄ deiceps alij Reges ex eadē familia, donec ad Abydus.
Argāthoniū vētū est, quē regnasse annos. lxxx. vixisse autē. cl. aūtores sūt Anacreō, Argātho-
Herodotus, Strabo, & ex Latinis Cicero, Valerius, Plinius alijq̄ cōplures. Ante exci- nius.
diū Troiē annos prope. cc. quo tēpore Iſraeliticū populū iudicabat Debora cū Bara-
cho, qui fuit ante salutē Christianā annus millesimus circiter quadringētesimus, Dio-
nysius, q̄ & liber pater est cognōiatus, cū exercitu in Hispaniā venit, nō tam dñationis
cupiditate, q̄ vt parē gloriā reportaret ei, quā ex supata India retulerat. Itaq̄ victor
nullū aliud sui aduētus apud nos vestigiū reliquit, q̄ qd̄ in Bética inter estuaria Bætis
fluminis Nebrissā patriā meā cōdidit, quodq̄ ex Lysia itineris sui comite ac socio Ly-
sitaniā appellauit, atq̄ vt in alijs multis, ypsilo verso in. u. vocalē postea cognōiata est Nebrissā.
Lusitania. Eodē p̄terea tēpore Zacynthij & ipsi q̄q̄ Herculis comites ex Zacyntho Zacynthi-
maris Ionij insula nō p̄cul a Cephalonia, quā supioribus annis exercitus n̄r expugna- thq̄.
uit, Hispaniā petiere, q̄ Sagūto vrbe cōdita, Dianę, quā ex patria secū aduexerāt, tēplū
insigne cōstruxerūt. Cuius religiōe induc̄t⁹ Hannibal cū oppidū expugnaretur, iussit
parci & tēplo & ijs, qui se in tēplū receperāt, autor est Plinius, q̄ etiā addit, adhuc suo
tēpore durasse trabes ex iunipero, q̄bus tēpli cōtignatio erat cōtexta. Post Liberū pa-
trē annos p̄pe cētū sub tēpus Gedeonis iudicis Iſrael Hercules, q̄cūq̄ tadē ille fuerit, Hercules.
Hispaniā illustrauit, q̄ supato Gerione victor in patriā redijt, Ceretanis vię suę comi- Ceretani.

EXHORTATIO

Pyrene. tibus relictis, qui Pyrenæi mōtis radices incoluerunt. Nam qđ de Pyrene nympha
ab Hercule cōpressa Silius Italicus p̄dit, tanq̄ fabulā Plinius excludit. Illa vero q̄ de
Cacus. Caco siue Caio mōte, & de Hispano, Liberia Pyrroq; dicunt, a nugiūdo quodam fa-
Hispanus. bulatore conficta sunt. Troia euerſa ex Græcor; reliquijs cōplures eodē q̄q; tēpore
Diome- in Hispaniam nauigarūt, atq; in primis Diomedes Tydei Aetolorū Regis filius, qui
des. post excidiū Troiē cū cōperisset Aegialam vxorē a Cilleboro Stheneli filio adultera-
Tydeus. tā, p̄ pudore in Italiā migravit, cōditaq; in Appulia vrbe Argirippa, atq; inde in Hi-
spaniam, puectus Tyden in Gallicia vrbē ex noīe Tydei patris sui dictam fundauit,
Teucer. Teucer. u. Iſra interiecta Grauios dixerunt. Sub idem q̄q; tēpus Teucer Telamonis fi-
Telamon. lius atq; Aiace frater, q̄s pater ad bellū Troianū miserat ea lege, vt alter sine altero nō
rediret, mortuo Aiace cū a p̄re in patriā nō reciperet, in Cyprū nauigauit, vbi Salami-
ne vrbe cōdita in Hispaniā, puectus, Carthaginē nouā, q̄ & Spartaria cognominata
est, a fundamētis excitauit, quā postea Hasdrubal Carthaginēsiū Dux restituit. Teucri
Hellen. etiā comites Hellen & Amphilo-
Amphilo- chus. chus. in Galliciā inde p̄fecti duo cōdiderunt oppida
Vlyſſes. ex suis noībus appellata. Vlyſſes p̄terea in decēnali illo suo errore Hispaniæ exterior-
res lustrauit oras, vbi Olyſſiponem vrbē ex suo noīe cognominatā fundauit, atq; ibi
Minerue, quā peculiariter colebat, tēplū erexit. Autor est Aſclepiades Myrleanus, q̄
in Turdetania prouincia Bætice litterarū ludi magister fuit. Is monumenta qdam de
Vlyſſis errore i tēplo illo se vidisse cōmemorat, parmas suspēſas & apluſtra, roſtraq; *argumentos*
Astur. naualia. Per idē tēp⁹, quēadmodū scribit Sili⁹ Italicus, Astur auriga Mēnonis, quē Ti- *de la nave.*
ton⁹ ex Auriga genuit, in Hispaniā q̄q; nauib⁹ est appulſus, vbi Aſturice vrbi a se cō-
Iberes. ditē atq; Aſturib⁹ nomē ex suo noīe cōmunicauit. In eadē q̄q; Hispaniā Iberes Aſie
populos Albanis Colchiſq; finitimos veniſſe, autor est. M. Varro. Sūt tamē qui di-
cāt n̄ros in Aſiaticā Iberiā penetraſſe, qđ est cōſentaneū ei, quod in parte ſuperiori de
Phœnices Ibero Rege ſcripſimus, vt in dubio relinquat, vtri populi alteris nomē indiderint. Ex
Aſia q̄q; in Hispaniā nauigauere phœnices oſtingētis annis ante Chriſtianā ſalutem,
quo tēpore maris imperio potiti ſūt. Cauſa vero huc nauigādī fuit mercū pmutadarū
ratio auri maxime & argenti & æris, q̄ ex incendio Pyrenæi montis fluxiſſe, autor est
Diodor⁹ Siculus. Cōdiderūt etiā in ea nauigatiōe vrbes quam plurimas, in inſulis Hi-
spaniæ adiacētibus vtraſq; Baleares, hoc est maiorē minorēq; vtrāq; Pityuſam, id est,
Ebuſum & Ophiuſam, & in Oceano exteriori Gades Herculis cognominatas. In cō-
tinenti q̄q; in n̄ri maris ora Mellariā, Malacā, Hexos, Abderā. Ex Phocidē inter Atti-
cam & Boeoticā regiōe penetrauerūt in Hispaniā Græci, vrbēq; in collimitio Beticæ
& Tarraconenſis prouinciæ fundauerunt Caſtulonem ex nomine Caſtalij fontis in
mōte Parnaffo, a quo muſe Caſtalides cognominatę ſunt. Ex eadem vrbe Hannibal
vxorē duxit Himilcē, ex q̄ natus est illi Aſpar in obſidiōe Segūti. Maſſilienſes etiā a
Phocēſibus oriūdi Emporias Indigetor; vrbē, & a qua nō lōge Rhodij Rhodē, cōdi-
derūt. Lacedæmoni; q̄q; Laconimurgos & Laconiū in Bætica & alterū Laconiū in
Lufitania poſuere. Venere p̄terea varijs tēporibus Perſe, Maſſagetes, Sarmatę, Celte,
qui p̄ omnē Hispaniam oppida cōplura excitauit. Annos circiter ter cētos ante Chri-
ſtianam ſalutem Gaditani cum terra mariq; florerent, atq; illorum potentia inuidio-
ſa foret, a finitimis bello laceſſiti ſuppētijs a Carthaginenſibus petierunt, qui non mo-
do conſanguineis ſupplicibus opitūlati ſunt, ſed & Hispanis bellum intulere. Quo
deinceps cum validiori exercitu Barcam deinde Hamilcarem Duces ſuos miſerunt.
Hic per annos nouem magnis rebus geſtis in inſidias ab hoſtibus illeſtus occiditur.

AD LECTOREM.

In huius locū Hāsdrubal gener est substitut⁹, q̄ et ipse octo annis omnē Hispaniā usq̄ ad Iberū amnē Carthaginēsiū dicioni subegit, et fœdus cū Romanis renouauit, vt Ibe-
Hāsdrubal.
 rus finis esset vtriusq̄ imperij, Sagūtinis, qui ī parte Carthaginēsiū erāt, exceptis, p̄pte-
Hānibal.
 rea q̄d eo tēpore in societate Romanorū fuerāt recepti. Sed et Hāsdrubal a seruo, q̄ vt
 mortē dñi vlcisceret, occisus est. In eius locū Hānibal Hamilcaris filius Impator ab
Cnē. Scipio.
 exercitu salutatus succedit, qui Sagūto expugnata, q̄d reliquū fuerat Romanorū suo
P. Scipio patr.
 Impio adiecit. Circa ipsa belli Punici secūdi initia, Cn. & P. Scipiōes ī Hispaniā cum
 exercitu a Romanis missi primo aduētū magnā puinciæ partē ī studia partesq̄ Ro-
 manorū flexere, Sed illis occisis cū oīa essent incerta, nemoq̄ iueniret, qui succedere il-
 lis vellet, P. Scipio, P. Scipiōis nup̄ occisi filius, qui postea Aphricanus est cognomi-
P. Scipio filius.
 natus, Imperiū sibi depoposcit, atq̄ ī Hispaniā p̄fectus exclusis Carthaginēsibus vni-
 uersā populo Romano restituit. Atq̄ ita sub Romanorū dñatiōe fuit ad Gothorū,
Rodericus Rex.
 Vādalorū, Alanorūq̄ tēpora ānos p̄p̄modū sexcētos. Hos Roderico vltimo Go-
 thorū Rege fugarūt, atq̄ Hispaniarū possessiōe spoliāuere Pœni Mauricq̄, qui totā
 fere aut magna ex parte p̄ ānos circit̄ septīgētos quīquagīta tenuere, q̄ ad nostra ætā-
 te ductū atq̄ auspicijs optimorū Principū Ferdinādi et Elisabes pulsī sunt, atq̄ Hispa-
Plato.
 nia tota sibi ipsi restituta est. Q̄d vero Plato ī eo dialogo, qui Timæus inscribit̄, atq̄
 iterū in volumine, q̄d de bello Atlātico scribit, Atlātes ex Erythæa insula Hispaniæ
 adiacētī per Galliā Italiāq̄ cū magno exercitu oīa populātes iualisse Athenas, atq̄ tā-
 dē ab Athenēsisibus suos deletosq̄, totū hoc cōmētitiū videri potest, quāq̄ Plato, nō
 vt fabulā, sed quasi verā historiam se narrare testet̄. Nam neq̄ q̄ sit Erythæa insula Ga-
 dibus cōtigua ego video, neq̄ alios Atlantes noui, nisi qui sunt ī Aphricæ cōtinenti.
 Nisi forte, q̄d refert Plinius, in totū abstulit terras mare, q̄d nunc Atlanticū dicūt. Il-
 lud p̄terea q̄d in historia, quam vocant gen̄ralē, vulgo legitur, venisse in Hispaniam
 nescio quos Almonides, nemo arbitror dicet mihi, qui sint illi, aut quid egerint, aut
 quo postea cōcesserit. Quin potius ausim affirmare, nūq̄ fuisse tale gen⁹ hominū, sed
 totum fuisse confictum ab aliquo fabularum concinnatore. Nisi forte quisquam ve-
 lit dicere sumptum esse illud ex Ouidio, qui in quintodecimo transmutationum vo-
 lumine scribit Micilum Alemonidem ex Græciā in Italiā penetrasse, ibiq̄ Cro-
 tonem urbem condidisse, licereque historico atque poētæ, vndecumque accepta ma-
 teria suum opus contexere. Nam quod Diodorus Siculus scribit accolas Sicoris
 fluminis Hispani, qui agrum Ilerdensē rigat, venisse in Siciliā, atque ex suo flu-
 mine Sicaniaē nomē illi indidisse, cui Seruius quoq̄ grammaticus astipulatur, quidē
 si magis credi oporteat Solino & Martiano, qui a Sicano Rege ante belli Troiani tem-
 pora eo nauiganti, vt regnaret, dictam fuisse putant. Sed esto Hispani Sicoris acco-
 læ venerint in Siciliā, hæc erit rara avis in terris, nigroque simillima cigno, quemad-
 modum ab hinc annos ducentos aut non multo amplius Tarraconenses ad Imperi-
 um eo acciti sunt, & ab hinc duo de septuaginta Alphonsus eorundem Rex fortuna-
 tissimus huius nostri Ferdinandi Regis patruus Neapolitanorum atque Appulorū
 regno potitus est. Sed vnde obsecro tanta ignauia nostrorum animos occupauit, vt
 per tot annorum volumina non modo non lacefferint bello exteras nationes, sed neq̄
 se ipsos ab hostium incurſu tutati sint. Quo minus ignoscendum nobis est, quod non
 arma, non equi, non commeatus, non reliqua belli instrumenta, non deniq̄ animus
 ad propulsandas atq̄ etiam ad inferēdas iniurias deest. Quidē quod ea est regiōis na-
 tura, vt ab omni latere munita sit, hinc mari nostro, illinc Atlantico atq̄ Britannico,
 atque vbi continēti adnectitur, arduis præruptisq̄ mōtibus inaccessibilis. Hispaniæ;

vero quingentos. Cæsar vero habuit peditum non plene trecenta millia, equites vero mille. Huic autem concordat Orosius. Cæsar vero in Commentarijs numerum copiarum non exprimit, sed asserit eodem bello interfuisse mille viginti duas cohortes, ex qua expressione de supradicto numero facilius potest haberi credulitas. Petrarca vero in libro de viris illustribus transit cum assertionem Annei Flori. Hic exitus pugne ad Pharsalum fuit.

De morte Pompeij, & bello Alexandrino, & Africano a Cæsare gesto.

Pompeius igitur viso aduerso belli euentu fugiens in Larisam urbem ad Egeum mare in ostio Poeneis amnis onerariam nauem nactus in Asiam transijt, inde in Ciprū, post in Aegyptum venit. Ibiq; mox, ut littus attigit, iussu Ptolemei Regis Aegyptiorū in gratiā Cæsaris victoris occisus est. Pompeij filij fugerunt. Cetera Pompeiana classis direpta est omnibus, q in ea erāt crudelissime trucidatis, ibiq; & Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus vero vir consularis etiā apud Pelusium interfectus est. Cæsar compositis apud Thessaliā rebus Alexandriā venit: prolatoq; ad se per Ptolemeū ac viso Pompeij capite anuloq; fleuit. Cumq; Ptolemeus in Regiā se domum recepisset, hortabatur a tutoribus, ut pecuniā omnem acciperet, ac tēpla spoliaret suis ornamentis, & regios thesauros vacuos esse ostenderet, & in odium Cæsaris populum excitaret. Preterea Achilles Dux Regius imbutus semel Pompeij sanguine, & Cæsaris meditabatur, nā iussus exercitū dimittere, præerat enim viginti millibus armatorū, non modo spreuit imperiū, verum etiā aciem direxit: in ipso prælio regia classis, que ad terram adducta fuerat, iubetur incendi ea flamma, pars quoq; bibliothecæ Philadelphi proximis ædibus constructa exarsit. Cæsar postea insulā, vbi pharos est, cepit. Achilles deinde cū Gauinianis militibus venit, ingens vbi pugna commissa est, magnā quidem ibi Cæsarianorum militum multitudo cecidit, omnes etiam interfectores Pompeij interfecti sunt. Cæsar vi insistentiū hostium pressus scapham ascendit, qua mox subsequentiū pondere grauata ac merisa per ducentos passus ad nauem vna manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruenit. Mox nauali certamine inito magna facilitate classē Regiam depressit, & Alexandriam cepit, petentibusq; Alexandrinis Regem suum reddidit, monitum, ut magis amicitiam Romanam, quam arma experiri studeret, qui tamen ilico, vbi liber fuit, bellū intulit, sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam viginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur, duodecimq; millia cum septuaginta longis nauibus dedita, & quingenti ac duo ex victoribus cecidisse dicuntur. Rex vero ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insilientibus merfus ac necatus est, corpusq; eius ad litus euolutū indicio lorice aureæ cognitū fuit. Quo peracto Cæsar Alexandrinos omnes desperatione ad deditiōē compulit, regnumq; Aegypti Cleopatræ Regis sorori ob in eam illecebrarum amorem conceptū dedit, inde Syriam peruagatus pharnacem in Ponto vicit. Postea vero quam Romam venit, in Aphricam transiuit, & apud Tarsum cum Iuba & Scipione pugnavit, maximamque ibi hominum multitudinem interfecit, castraque vtriusque dirupit, ac sexaginta elephantos cepit. Cato sese apud Vticam occidit: Iuba Rex percussori iugulum dato precio præbuit: Petreius eodem se gladio perfodit: Scipio in nauī, qua ad Hispaniam fugere contendens

vento coactus in Africam redierat, semetipsum iugulauit, in eadem nāuē etiam Titus Torquatus occisus est. Inde quatuor triumphis urbem ingressus, disposito recuperatoque reipublice statu continuo in Hispanias contra Pompeianos Pompeij filios profectus est.

Cesar iterum in Hispania venit ad prosequendum Pompeij filios.

Am igitur quarto Cesar intrat Hispanias persecuturus ultimo Pompeij filios. Hec enim, quae ad Hispaniam non pertinerent, cursim pertingimus, ut, Hispaniae gesta quo ordine constarent, facile quisque intelligeret. Nunc vero paululum digressi ad nostrum Hispaniae propositum reuertamur. Decimo igitur septimo die postquam ab urbe egressus fuerat, ut ait Orosius, Saguntum Hispaniae, nunc Muriuetus, peruenit, & inde septimo die terrestri itinere videlicet. xxiiij. die, postquam ab urbe discessit, ut refert Petrarca libro de viris illustribus, Cordubam urbem vltioris Hispaniae attigit. Duo enim superfuerant filij Pompeij Gneus & Sextus., Sextus perantea in Hispaniam se receperat post patris mortem, Gneus vero, quum Cesar bellum Africanum ageret, pulsus ab oppido Sturro in littoribus Africanis per Baleares insulas in Hispaniam peruenit. Sextus Cordubam cum praesidio tenebat, Gneus vero circuibat provinciam, & quarundam ciuitatum amicitiam petebat a patre receptis beneficijs, quarundam vero amicorum beneuolentia, aliarum precibus, caeteras vero etiam bello & armis tenebat. Interea Gneus nullum oppidum inter Hispalum Cremonamque quondam opulentissimam urbem oppugnare statuit. Oppidani quidem Hullae portas Gneo Pompeio clauferunt, intellecto enim Caesaris aduentu duos ab oppido nuncios per media hostium castra miserunt, nunciantes Caesari, nisi citissime occurreret, oppidum in manus Gnei Pompeij esse venturum. Caesar, audiens urbem Hullam tam bene de ipso meritam, sexdecim cohortes totidemque equites ad illorum auxilia nocte secundaque vigilia milit, illisque praefecit hominem eiusdem patriae doctum rei militaris & practicum L. Viminium Paciecum. Qui quum venisset ad Gnei Pompeij praesidia, quae tempestate aduersa ac vento afflictaerentur, adeo, ut vis proximis conspiceret possent, maximam exinde opportunitatem assecuti sunt. Nam quum videri non possent, per media hostium castra bini emittuntur equites, qui, simulantes esse de Pompeianis, ad oppidi portas venerunt, & signo dato tam ipsi quam equites & pedites sunt recepti. Inde rebus dispositis in Pompeianos obsessores eruperunt, plurimamque illis tantumque insensum damna intulerunt. Caesar igitur misso ad Hullam praesidio, ut Gneum Pompeium ab obsidine auerteret, Cordubam, quae principalis tunc urbs erat illius regionis, concessit.

Bellum ad Cordubam a Caesare secundo gestum.

AESAR, ut diximus, ut Gneum Pompeium ab Hullae obsidione deduceret, Cordubam venit: venerant enim ad eum perantea legati a Corduba promittentes urbis deditionem. Sextus vero Pompeius frater Gnei in ea se continebat. Praemisit igitur Caesar nonnullos loricatorum viros fortes cum parte equitatus, qui quum ante conspectum urbis se contulissent, ab oppidanis & ciuibus deprehen-

sum est, Cæsarem proximum esse. Propterea erupit magna vrbs multitudo ad excitandum prælio loricatos. Ipsi autem loricati ab equis descendentes magnum ibi prælium commiserunt, superuenienteque equitatu Cæsaris, qui latebat in insidijs, maxima multitudo erumpentium cessit, & capti sunt, ita quod pauci in urbem redierunt.

Qua ex re timore Commotus Sextus Pompeius literas misit ad fratrem Gneum, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse venisset. Itaque Gneus Pompeius Hulla vrbe capta litteris fratris excitatus cum copijs Cordubam venit. Est autem Corduba sita ad flumen Bætum Guadalchaur moderna lingua vocitatum, estque posita vrbs ad Occidentem ad Lusitaniæ partem. Ad eam itaque partem Cæsar castra posuerat, inde ad Bætum amnem pontem instituit, quo in Bæticam transiret, per eumque traiecit exercitum. Vrbs vero pontem habebat, quo transitur in Bæticam. Pompeius igitur quum venisset, castra posuit contra urbem, & Cæsar Lusitaniam versus, qui, ut com meatum ab vrbe prohiberet, pontem vrbs intercideret conatus est. Quod quum fuisset prospectum a Pompeio, ad pontem concursus est, ibique diuersis prælijs pugnatum: quod ut expeditius fieret, Gneus Pompeius intra urbem se recepit. Per hos igitur dies pedites duo a Cæsarianis capti sunt, qui se seruos dicerent. Illis autem non licuit Cæsarem suam seruare consuetudinem, antequam enim ad Cæsarem ducerentur, quod ex Cæsariano exercitu transfugissent, a militibus interfecti sunt: & tabelliones capti, qui ad Pompeium Cordubam mittebantur, & præcis ilico manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeianus captus, atque occisus est. Creditur enim milites hoc fecisse tanquam iratos bello, & cognito Imperatoris sui more, qui in hos semper consuevit esse clemens hoc remedium genus excogitasse, ne quis faciem eius videret, ut sic nullus euaderet. Multis igitur, & magnis insultibus virinque decertatum est in ea obsidione. Quumque die quodam ferro & flammis solito etiam grauius pugnaretur, ciues ira in furorem versa in hospites, qui securi secum iure veteris hospicii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu iugulatos e muris præcipitauerunt. Qua re audita ex gemitu morientium vnus, quidam, qui ad muri custodiam stabat in cuniculo, scilicet ad murum perfodiendum, exclamauit: Terrum scelus, & immane flagitium, nullaque excusandum barbare commisistis absque vlla causa, nihil enim mali merebantur, quia nihil mali fecerant, qui ad vos vestrasque aras, ac focos infausta fiducia se contulerant: ius hospicii sanctum gentibus soli vos spreuistis, atque utinam spreuisse sufficeret, inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quorum verecundia repressi ciues ab hostium cædibus se continuerunt. Sic interdum vnus boni viri inter multos malos valuit oratio. Ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die proximo Tullius quidam cum Catone Lusitano quodam legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Huius prima pars orationis fuit optare, ut suus potius fuisset, quam Pompeij miles, suamque constantiam in Cæsaris potius felicitate, quam in Pompeij miseria præstitisset. Finis autem fuit, se a Pompeio desertos, victos a Cæsare, seque & urbem dedere, atque orare, ut clementiam, quam victis gentibus præbuisset, suis ciuibus non negaret. Multa præter hæc loquutus est, quæ, ut refert Petrarca libro de viris illustribus, librariorum culpa confusa vix intelligi possunt. Vnum tamen hoc intelligit, quod multis vltro citroque dictis tunc vrbs deditio non est facta. Sequenti tempore duo Lusitani fratres, qui a Pompeio ad Cæsarem transfugerant, nūciarunt

Gneum Pompeium contionem habuisse: quoniam vrbi subsidium ferre non posset, qui ex Pōpeianis essent, nocte se deducerent mare versus vrbe relicta, quod vbi quidam respondisset expedire potius, vt ad dimicandum descenderent, quā fuge signum ostenderent, eum Pompeus iussit occidi, secundū Petrarcam. Quāquā Anneus Cirtius & Iulius Celsus, qui Commentaria Cæsaris de vltimo Hispano bello alter composuit, & alter emendauit, de hoc nullā faciant mentionē. Pugnatum est itaq; pro his nunciatis ad murū acriter, donec turres lignee Cæsaris altera vi telorū corruit, altera vero igne incensa est. Sequenti vero die quedā materfamilias demuro se deposuit, & transfugit ad Cæsarem. Hoc præterea tēpore tabellę de muro sunt deiectę, in quibus inuentum est scriptū: Lucius Mutius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniā a Gneo Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute & cōstantia me tibi præstabo. Eodem tēpore iidem legati ex vrbe, qui ante exierant, Cæsarem adierunt: si sibi vitam concederet, sese in sequenti luce urbem esse daturos: quibus respondit, se Cæsarem esse, fidemq; præstiturum. Ita ante diem vndecimā Calend. Martij Cæsar urbem obtinuit, & Imperator est salutatus. Quod vbi Pompeius ex profugis scisset, castra mouit, Vcubimq; oppidum peruenit, quod quidam Vbedam, alij vero Baesam arbitrantur: illucq; cū peruenisset, conuocatis, quos in oppido fidos habuerat, seu arbitrabatur, imperauit discerni, qui sibi, qui Cæsari fauerent. Quæ res quum sibi relata esset, & distincti essent, quasi foret scelus maximū amasse Cæsarem, septuaginta quatuor ictu securis occidit, reliquos intra oppidum inclusit, ex quibus centum & viginti elusis custodijs ad Cæsarem transfugerunt. Multaq; per hos dies a Pompeio eiusq; militibus crudeliter gesta sunt. Per hos etiam dies multa bella & prælia gesta sunt ad oppidum Theugam, Grimumq;, ac alia oppida, quæ Pompeius, cum retinere non posset, incendit, & hodie non extant, de quibus late differunt Anneus Cirtius & Iulius Celsus in explicatione Commentariorum de Cæsaris vltimo bello Hispano. Pompeius igitur cum amicis magnanimitatem suam & metum Cæsaris dissimulabat. Inuentę autem sunt litterę eius, continentes Cæsarem non audere copias in campum educere, suis tyronibus deficientem, qui si copiam equis in locis aliquando faceret, se rem omni opinione celerius confecturum, idq; se expectare. Ibat interea Hispanias ambiēdo, & vt ipse dicebat, ciuitates suarum partium conseruando. Itaq; Hispalum venit, contraq; urbem in Oliueto castra posuit, indeq; alias atq; alias adiit, ad extremum Mundam venit, quam tutissimum belli locum delegerat, & quam fortuna vltimam priscis cladibus conseruarat, ibiq; Pompeius substitit.

De bello Cæsaris ad Mundam gesto contra Gneum Pompeium.

ER VENIT ergo Pompeius ad Mundam urbem. Fuit autem Munda ciuitas, quæ a nostris Coimbrum appellatur, in regno & regione, quæ nunc Portugallia dicitur, ab antiquis Gallatia. Ad eam itaq; urbem Cæsar applicuit, castraq; castris Pompeij adiunxit. Erat autem locus vbi Pompeius castra posuerat altus, difficilis, atq; præruptus, ne inuaderetur a Cæsarianis. In medio vero duorum castrorum planities erat pro parte Pompeij paludosa, voraginosa, atq; difficilis, & per eam aditus habebatur ad castra Pompeij. Interim Pompeius Fausto scripsit, qui se intra urbem continebat, cui significabat Cæsarem non audere exercitum ad plana deducere, neq; in vallem descendere, eo quod exercitus suus pro magna parte

tyronum esset, quæ literæ miris modis animos oppidanorū attollebant. Dum sic igitur Pompeius alios solaretur, & ingenti, quantū arbitror, solitudine agitatus magna parte noctis instructis staret aciebus, Cæsar, nescio quonam iturus esset, castris egrediebatur. Cui cū status hostium nūciatus esset, constitit, ordinavitq; acie, & inde concursus est magnis hinc & hinc clamoribus, sed maioribus animis, ineffabilibus atq; immensis odijs, pugnatūq; est acriter, atq; pertinaciter. Et quod pene pudendū dixeris humanæ fragilitatis indicium, nusquā Cæsari neq; cū hostibus neq; cū ciuibus aut tam anceps euetus, aut propius extremo periculo res fuit, vsq; adeo, vt, sicut elegatissimi ait Florus, plane videret nescio quid deliberare fortuna. Tāq; hæc fortunæ deliberatio diuturna fuit, vt, inter moras prælii neutra in partem declinante victoria quum iam veterana illa militū manus tot probata victorijs, Cæsareis oculis insuetū dedecus, sensim retrocederet, nec quominus palam fugeret, tam virtute quā pudore teneretur, dubitare, quod nunquā ante illum diem fecerat, Cæsar coeperit, atq; diffidere, & solito moestior ante aciem stare. Ita tamen, vt nihil penitus de imperatoria solita virtute remitteret. Immo equo desiliens, & furenti simillimus in aciem primam peditū euoluait, clamans, increpans, obsecrans, atq; exhortans, nec tantum voce, sed oculis, sed manu, & pectore fugam sistens, & fugere incipientes in prælium vi retorquens. Tanta deniq; trepidatio illius Ducis seu Imperatoris fuit, tamq; diu ambiguus pugnae finis, vt cogitasse de extremis Cæsarem scriptorum plurimi tradiderint, & eo vultu fuisse, quasi iamiam mortem conscire cogitaret. Et quanquam apud eos, qui in prælio fuerunt, nulla penitus huius rei sit mentio, dicunt tamen, & quidam etiam pro comperito asserunt, tam diu hanc rerum ambiguitatē durasse, donec quinque cohortes hostium a Labieno castris laborantibus auxilio directæ, mediamq; per aciem properantes fuge speciem portenderunt. O fortuna in omnibus potens, sed in bellis potentissima, siquidem Cæsar siue illas fugere arbitratus, siue credulitatem simulans Ducum sagacissimus, velut in profugas, impetum fecit, animosq; & suis addidit, & hostibus depressit: & hostes fugere, & suos hostes insequi compelleret: & dum Cæsarianos fugere suspicarentur, fugerent ipsi. Ita Labienus Cæsaris desertor & transfuga, & Aetius Varus cum triginta millibus hominum ex Pompeianis ceciderunt eo prælio, ac mortui sunt: cecidissentq; longe plures, nisi adeo habuissent propinquū refugium vrbs. Ex victoribus vero Cæsaris ceciderunt ad tria millia, pluresq; tam ex militibus quam ex peditibus sauciati. Itaq; quum Cæsar muris vrbs obsidionem admouisset, ager flebilis & horrendus ex cadaueribus erat, per quem ad oppugnationem vrbs ascenderetur, in quo telis atq; mucronibus tanquā calce compacti sibi inuicem cohærebant, muriq; officiū exhibebant. Visuntur autē adhuc eo in loco sepulchra Labieni & Vari iussu Cæsaris facta, non respicientis ad iniurias ab eis, sed præcipue a Labieno receptas. Gneus quidem Pompeius humero & læuo crure sautio inter medias cædes prælio pulsus excessit. Hunc in lectica, quum nec equo nec vehiculo uti posset, per nemorosas vias penetrantem, atq; fuga humili & occulta in speluncis latitantem Cesonius Cæsaris Legatus ad Lauronā oppidū consecutū occidit, & obtruncatū caput ad Cæsare detulit talibus donis & muneribus minime gaudentē. Hic vero autores dissentiūt, quoniā Anneus Florus, quē secutus est Petrarca in libro de viris illustribus, asserit Gneum Pompeiū Mundenſi prælio sautiatū, Iulius vero Cæsar, qui Cōmentaria Cæsaris emēdauit, videtur dicere, quod alio loco, & prælio fuerit sauciatus. Vtuncq; fuerit, satis est eum post Mundenſe prælium tali morte occubuisse.

LIBER.

Interea Munda a Cæsare expugnata captæque est, & magna sanguinis diluione perfusa. Sextus itaque Pompeius frater intermedio tempore Cordubam urbem occupauerat, intraque eam se continebat. Quumque confugisset ad eum Phalorius adolescens cum paucis, Sextoque nunciasset belli exitum, quicquid pecuniæ, & bonorum habebat, distribuit militibus ac oppidanis, dixitque se ad Cæsarem pro componenda pace proficisci, sicque e Corduba fugiens, ut Peirarca post Anneum Florum refert, in Celtiberiam concessit. Post eosdem dies expugnata est denuo Corduba, quæ qualiter a Cæsare defecerit, non inuenit, magni in ea motus erant, magnaque dissensio, parte una in Cæsarem, altera in contrarium inclinante. Quumque esset ad arma concursus, vicit pars, quæ Cæsarem colebat, sibique oppidum cecidit, de parte vero Pompeiana viginti duo millia ceciderunt magna siquidem in urbe ciuilis strages erat. His pactis Cæsar Hispalum venit, ibique Caninium cum presidio reliquit. Phyllo itaque, qui in ea urbe defensor fuerat, Pompeianorum partium acerrimus vir per totam Lusitaniam notissimus, & ad comparanda auxilia aptissimus in Lusitania proficiscitur, atque quodam Cecilio Nigo nomine in auxilium aduocato, qui magna Lusitanorum manum congregauerat, rursus Hispalum de nocte per murum aggredditur, vigilasque iugulauit, Caninius partem urbis cum presidio defendit. Inde Cæsar cum in Gades traiecisset auditis, quæ Hispali gesta essent, iterum Hispalum rediit Caninio & suis prestiturus auxilia. Interim Lusitani, qui intra urbem erant, decreuerunt in castra Cæsaris eruptionem facere, sed Cæsarianis acriter resistentibus ultra progressi cogitarunt classem maritimam, quæ intra Bætis amnem erat, incendere, quod cum incepissent, a Cæsarianis repressi & intercepti pro maiori parte occisi sunt. Urbemque denuo recepta ad res Hispaniæ ultimo disponendas Cæsar concione aduocata ad Hispanos uerba fecit: se videlicet, cum primū Hispaniam Questor intrasset, eam provinciam scilicet ueriorē Hispaniam inter omnes alias sibi peculiarē elegisse: inde cum secundo Prætor aduenisset, multa illis beneficia contulisse: inter quæ illud fuit, cum vectigal, quod Metellus illis imposuerat, donari, & eis remitti a Senatu obtinuit. Deinde Cōsul factus, ipsius provincię curam atque patrociniū assumpsit, multis legibus in Senatu introductis, multis publicis ac priuatis odijs conceptis eos defendit, ac iuuat. Forum omnium beneficiorum & commodorum eos fuisse, & esse immemores & ingratos & in se, & in populum Romanum, & hoc bello & præterito tempore cognouisse: quodque ipsi sepius tractassent eum medio foro capere more barbarorum, eosque semper odisse pacem, atque in eadem provincia semper haberi maleficia pro beneficijs, eosque neque in otio concordēs, neque in bello uirtute præditos ullo tempore esse potuisse. Quoniā uenisset ad eos ut priuatus ac fugatus Gneus adolescens, ab eisque receptus esset, illique obtulissent fasces & imperiū, multisque occisis ciuibus auxilia ei contra Romanum populum contulissent, provinciamque suo impulsu vastassent. In quo ignorabat, quo freti auxilio speraret Romanum populum superare, quoniā si sperarent eum mortuo finem belli, meminisse debuissent Romanum populum immortalē, ac sibi superesse decem legiones, quæ non modo Hispalenses, & Hispaniam domare, sed cælum quoque euertere sufficientes forent: multaque alia in hanc sententiam protulit. Hisque peractis construxit in regione urbem ex his regionalibus, & alijs, qui eodem in loco considere uoluerunt, qui cum eo militauerant, quam Emeritam a merito ipsorum militum appellauit. Hispalum uero Romanis tam militibus quam alijs impleuit, & ampliavit, & ut multi referunt Iuliam Romuleam appellauit, ex qua re usque in hunc diem remanet nomen, ut ab ipso Iulio Cæsare Ciuiilia moderno idiomate, id est, ciuitas Iulia nominetur. Et hic ciuilis belli finis est.

INCIPIT LIBER DECIMVS

MVVS DE GESTIS IN HISPANIA AB

Augusto Cæsare, & alijs Imperatoribus vsq; ad Theodosium. Et quomodo Octavianus Augustus, Cæsar sumpsit imperium, & est cognominatus Augustus.

ONVS præcedens continet gesta in ciuili bello Cæsaris & Pompeij in Hispania, illiusq; exordium, atq; finem: nostri autē operis institutio est proseguere gesta sequētia temporibus Augusti Cæsaris, aliorūq; Imperatorum vsq; ad tempora Theodosij senioris, atq; Honorij, & Archadij filiorum eius, quorum temporibus Gothi ab Arcto venientes Hispaniam occupauerunt, quorum decursum Isidorus, alique scriptores sunt prosecuti, vbi nos operi nostro finem proposuimus facere: ad historiæ igitur seriem redeo. Quum Cæsar obtenta Hispania, vt superiori libro late diximus, Romam rediisset, dum rei publicę statum contra exempla maiorum clemēter cœpisset instaurare, autoribus Bruto & Cassio conscioq; plurimo Senatu viginti tribus vulneribus cōfossus interijt, in qua coniuratione fuisse amplius quam sexaginta conscios ferunt. Post Cæsaris vero mortem anno ab vrbe condita septingētesimo decimo Octavianus, qui testamento Iulij Cæsaris auunculi sui & hæreditatem & nomen assumpserat, creatus est Imperator Panfa & Hircio Consulibus. Erat quidem Octavianus adolescens natus annos septendecim, qui cum duobus Consulibus Panfa & Hircio missus est a Senatu ad persequendū Marcum Antonium, qui pro Iulio Cæsare Africam tenebat, & multa nefaria committebat. Missi tres autem Duces contra Antonium eum apud Vticā vicerunt, acciditq; vt ambo Consules Panfa & Hircius morerentur, omnesq; simul tres exercitus vni Imperatori Octauiano cesserunt. Antonius amisso exercitu & fugatus confugit ad Lepidum, qui Cæsaris Magister equitum fuerat, & secum copias militū grandes habebat in Sicilia, a quo benigne susceptus est, & statim Lepido operam dante Octavianus Cæsar cum Antonio pacem fecit. Et quasi vindicaturus patris sui mortē, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus extorsit, vt sibi ad vicessimū annum Consulatus daretur, atq; Senatum proscripsit, & rem publicam cum Antonio & Lepido armis tenere cœpit. Qui posteaquā vicisset Cassiū & Brutum interfectores Cæsaris patris, Sextumq; Pompeium in Sicilia; plurimaq; alia bella prospere gessisset, intellecto quod Antonius repudiata sorore Octauiani Cleopātram Reginam Aegypti duxisset vxorem, aduersus eum bellum mouit, quo deuictō ac superato nauali pugna apud Actiū, qui locus in Epiro est, post eam pugnam Aegyptus Romano accessit imperio. Atq; qui duodecim iam annis cum Antonio & Lepido imperasset ab eo anno, quo primum Consul creatus est, vt placet Eutropio, Romam quum venisset, primū Augustus nominatus est: atq; Consulatum, tunc enim rerum omnium summam, atq; absolutam potestatem, quam Græci monarchiam vocant, adeptus est. Eoq; die hoc factum est, quo Magi ab Oriente veniētes Christum Regem adorauerūt, videlicet octauo Idus Ianuarias, quem diem nos Christiani Epi-

phaniam, siue apparitionē appellamus, vt placet Orosio. Et tunc primus Augustus Cæsar, quia Aegypto & Oriente perdomito, victo atq; mortuo Antonio quum cessassent ciuilia bella, claudi iussit portas Iani, quæ iam ab vrbe condita tertio tantum clausæ fuerant, vt refert Orosius libro sexto. Cōsiderās tamen postea Cantabros, atq; Astures, nonnullasq; alias Hispaniæ vrbes, quæ Romano non parerent imperio, iterū iussit aperiri portas Iani, translatisq; victricibus armis in Hispaniam ipsam prouinciam pacare instituit.

De aduentu Augusti Cæsaris in Hispaniam.

A Cæsar igitur iam cognominatus Augustus considerans parum fuisse bellum gestum esse in Hispania per annos ducentos, si Cantabros, atq; Astures, duas potētissimas Hispaniæ gētes, & prouincias suis legibus vti sineret, aperuit ergo portas Iani, atq; in Hispaniam ipse cum exercitu suo profectus est: & vt Iustini verbis vtamur in vltimo libro, victricia arma Cæsar transtulit in Hispaniam. Et quoniam de portarum Iani apertione fecimus mentionem, eius rei rationem aperire libet. Erat in vrbe Romana templum dicatum Iano, cui offerebantur victimæ bellorum temporibus, cuius portæ tantummodo claudebantur, quū vrbs cessaret a bellis. Hæc autem portas a condita vrbe bis tantum clausas fuisse constat, primo quidē post Romulum temporibus Numæ Pompiliij, secūdo vero capta seu deleta Carthagine, iam enim tertio tunc portæ clausæ sunt Iano. Hic ergo Octauianus Cæsar iam cognominatus Augustus videns parum sibi esse Asiæ, Africamq; perdomuisse, si Cantabros, Vacceos, Astures, Iliturgos ferocissimas Hispaniæ nationes, Romanoq; imperio non parentes prætermisisset, apertis iam portis redditisq; sacrificijs in Hispaniā venit debellaturus dictas quatuor regiones, vt placet Iustino in suo Epitomate. Inter has itaq; gentes potentiores duæ erant Cantabri, & Astures. Cantabrorum vero & prior, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit, qui non contenti libertatem suam defendere, sed finitimis etiam imperare tentabant, Vacceosq; ac Iliturgos, & alias eis vicinas nationes crebris incursionibus fatigabant. Igitur ad Cantabros primo veniens, partito exercitu eos debellare cœpit. Habebat enim classem ab Oceano, quæ terga hostium grauius præmebat, adeo, vt ad Cantabriæ moenia bellice perueniret. Hinc Cantabri deficientes, nec vim Romanorum ferre valentes, fugam in eminentissimum vicinum montem arripiunt, in quem potius Oceani maria, quam Romanorum arma ascensura esse crediderant, inde Romani Aracillum oppidū magna vi repugnantem capiunt. Cantabri vero quum Medulli montis iuga occupassent, quæ faciliter expugnari non poterant, Octauianus Augustus ipsum montē fossa, & vallo quindecim milliarium obsidione circundedit, assistente circum vndiq; Romano exercitu. Quum vero obsessi extrema vitæ vidissent, diuiniq; fere certarent, certi de suo interitu, quidā, qui ferro cum hostibus agere non poterant, venenosum pto, quod ex arboribus Taxeis exprimitur, quarum arborum in ipso monte copia magna est, mortem sibi consciuerunt: sicq; illorum pars maxima obsessorum a captiuitate, quæ imminere videbatur, subtracta est. Durauitq; bellum hoc per annos quatuor, vt placet Orosio, & Lucio Floro, in hoc tamen auctores dissentiunt, an per se Augustus Cæsar hoc bellum gesserit, an per Legatos: pluribusq; placuit Augustū per se bellum gessisse, Lucio vero Floro in fine sui Epitomatis visum est Augustum hoc

gessisse bellum per Antistium Firmum, & Agrippam Legatos ibernante Augusto Cæsare in Tarracane maritimis. Deuictis itaq; Cantabris, Asturibus, Vacceis, Iliturgibus, alijsq; populis Hispanie inimicis Romani imperij Augustus Cæsar ampliatam urbem Cæsaraugusta, quam ex suo nomine appellauit Cæsaraugustam, quæ etiam perantea Agrippa dicebatur, quum Tarraconam recessisset, & omnia bella humani generis cessassent pacatis omnibus, quum portas Iani iam secundo eo imperante claudiusisset, illud decreuit Edictum, quod in Euangelio Lucae legitur, & in nocte salutiferi partus recitatur. Exijt Edictum a Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis, qui sub eo erat, & cætera.

Probatio quod hoc Edictum ab Euangelista Luca nominatum decretum sit Tarraconæ, & de differentijs annorum Edicti & Christi natiuitatis.

T quia sicut Christi natiuitas Orientem, ita & Occidentem quoq; id est, ipsam Hispaniam illustrauit prophetarum vaticinijs ex tempore eius edicti effectum suum habentibus, ideoq; quibus probetur testimonijs, id Tarraconam fuisse decretum, videamus. Primum quidem testimonium est a maioribus nostris traditum in Romanis annalibus, vbi in calce Edicti legitur: Datum Tarraconæ. Secundum testimonium est Pauli Orosij præbyteri Tarraconensis viri clarissimi & in historia summi in eius Ormista libro sexto, qui sic ait. Post deuictos Cantabros, Vacceos, Astures & Iliturgos, quod bellum annis quatuor expeditum est: quum Augustus Cæsar Tarraconam concessisset, iterum ac secundo, id est, ab vrbe condita quarto Iani portas claudiusisset, orbisq; quieuisset a bellis: illa gloria Augusto Cæsari Tarraconam allata est de Orientibus populis, quæ quondam Alexandro Macedoni de Occidentalibus Babylonem est allata. Ex quo constat tunc Augustum habuisse vniuersale dominium, completasq; prophetias, quæ cecinerant Christum pacis tempore esse nasciturum. Accedit etiam testimonium Titi Liuij in historia clarissimi, vt refert Anneus Lucius Florus in fine tertij libri sui Epitomatis. Postquã retulisset Cantabri cum bellum per annos quatuor gestum, concessionemq; Augusti Cæsaris ad urbem Tarraconam, hæc per Antistium Firmum & Agrippam Legatos ibernans in Tarraconis maritimis Cæsar accepit, ipse præsens hos deduxit montibus, hos obsidibus astrinxit, hos sub corona iure belli venundedit. Digna res lauro, digna curru Senatui visa est, licet Cæsar tantus erat, vt posset triumphos contemnere. Astures per idem tempus ingenti agmine a montibus suis descenderant, & positis castris apud Asturam flumen trifariam diuiso agmine tria simul Romanorum castra aggredi parabant. Fuiisset anceps & cruentum & vtinam mutua clade certamen, nisi iam fortes tanque subito consilio venientes Dirigemi prodidissent, a quibus præmonitus Charisius cum exercitu adueniens oppressisset consilia. Sic tamen non incruento certamine reliquias validissimi ac fusi exercitus ciuitas Lautia excepit, vbi adeo pugnatum est, vt quum in captam urbem faces poscerentur, egre Dux impetrauerit veniam, vt victoriæ Romane beneficio potius extaret, quam in vindictam destrueretur. Et post subdit Florus. Hic finis Augusto bellorum accertaminum fuit, idem rebellandi finis Hispaniæ, mox certa fides. Et postea quibusdam adiectis subdit. Omnibus ad Occasum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septentrionem quoq; duntaxat intra Rhenum atq; Danubium, item ad Orientem intra Cirum & Euphratem illi quoq; reliqui,

LIBER, DECIMVS.

qui immunes imperij erant, sentiebant tamen magnitudinem & victoriam gentium populi Romani. Nam & Scythæ, & Sarmatæ misere Legatos amicitiam petentes, Seres etiã habitantes sub ipso Sole, inclyti Gemmis & Margaritis, elephantes quoque inter muñera trahentes nihil magis quam longinquitatem viæ imputabãt, quia in itinere quadriennium exegerant, quos ipse hominum color ab alio venire cælo fatebatur. Parthi quoque, quali victoriæ poeniteret eos, rapta classe Crassiana signa ultro retulere. Sicque ubique cuncta atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab urbe condita anno Ianum geminum clausit, bis ante se clausum sub Numa Rege, ac victa primum Carthagine. Et hæc de perpetua & æterna pace.

De æris vero Edicto subiungit idem Lucius Florus in fine. Hinc conuersus ad pacem pronom, & in omnia mala luxuriamque fluens seculum grauib; seuerisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia Dictator perpetuus, & pater patriæ appellatus est. Tractatum etiam est in Senatu, an quia condidisset imperium Romulus, inter Deos relatus esset: an sanctius ac reuerentius visum esset nomen Augusti.

Probatur etiam quod hoc Edictum in Hispania & vrbe Tarracona sit decretum, quoniam ab illo Edicto ac ærea constitutione Hispania omnis semper postea computauit annos usque ultra millesimum ac ducentimum annum, & maxime in ecclesiasticis rebus, in quibus non a mundi creatione, non ab indictionibus, non ab Olympiadibus, nec a Christi natiuitate, seu incarnatione, sed ab ere, illoque Augusti Cæsaris Edicto, ut satis patet ex libro conciliorum, omnibusque Hispaniæ concilijs ac ceteris veteribus ecclesiasticis Hispaniæ codicibus, hæc computatio solum ab Hispanis retenta est & obseruata, ut meminit Guilielmus Duranti in ultimo libro Rationalis diuinorum officiorum. Cur autem differat hæc computatio ab anno incarnationis seu salutiferi partus annis viginti sex, dicimus, quod quum ipsum Edictum decretum fuisset Tarraconæ, & pronunciatum per Augustum Cæsare sextodecimo sui imperij anno, vel saltim decimo septimo, videlicet postquam annis duodecim imperasset cum Antonio, & denuo victo Antonio Romam rediens post annum duodecimum, quum fuisset consalutatus Augustus, transtulissetque victoricia arma in Hispaniam, quod bellum aduersus predictas quatuor gentes quum intra annos quatuor absoluisset, rediens Tarraconem ipso sexto decimo vel septimo decimo imperij sui anno, non fuit tamen executioni mandatum usque ad quadragesimum secundum sui imperij annum. Quoniam quum putaret pacem omnibus sacculis constitutam in emanatione decreti, quam secuta hominum salus & in terram venire debuerat, iuxta Eliaie, David, & ceterorum prophetarum vaticinia. Ob eam Edicti pronuntiationem nonnulli populi in Gallia & Germania rebellarunt, suspensique Edicto missi sunt ad illos domandos a Cæsare Tiberius & Drusus, qui postquam omnia pacassent, Romanoque imperio subegissent, anno quadragesimo secundo sui imperij, quo anno Christus nationi mandatum est, cuius computationem Hispania omnis, non a generali executione per vniuersum facta, sed a die decreti facti retinuit. Qua ex causa differunt computationes Christi incarnationis & partus salutiferi ab ipsa ærea computatione ipsis viginti sex annis, quibus æræ computationis Edictum precessit, & si qui plures addunt annos errant vehementer.

FINIS.

